

Візантійська камея із київської збірки

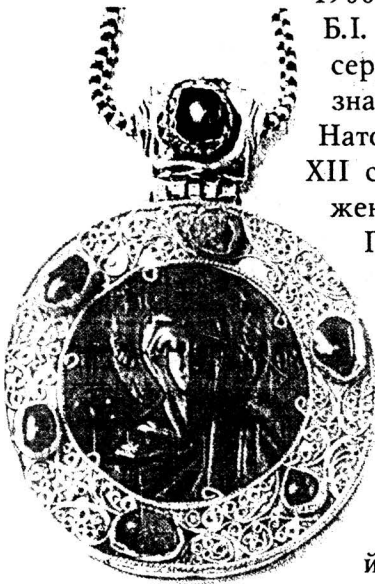
З давня відома рельєфна іконка круглої форми, в золотій оправі, що нині зберігається в Музеї історичних коштовностей України (інв. №ДМ-1643, ДМ-1642), де вона довгий час залишалася датованою XII-XIII ст. На початку

1900-х років, твір становив власність Б.І. та В.М. Ханенків, і його було видано серед інших середньовічних речей, з позначенням, що невідомо, де знайдено (2). Натомість камею визначено як візантійську XII ст., а оправу — російську за походженням, виготовлену в XIV-XV ст. (3).

Проте, в літературі не було наведено певних аргументів на користь такого твердження. Археологічне походження іконки, здається досить сумнівним, хоча б з приводу втрати низки перлів, про попереднє існування якої свідчать петельки по краю оправы. На той час, як твір дійшов у доброму стані. Ймовірно, його було вилучено з якоїсь соборної чи монастирської ризниці.

1. Візантійська камея (кінець XII ст.) в золотій оправі початку XV ст.

Матеріал камеї визначали, як чорний камінь або як агат. Однак фактура рельєфа, низького і ніби потертого, не виключає, що іконку (діаметром 5,2) виготовлено з скляної пасти. Мистецтвом такої імітації кваліфіковані царгородські ремісники володіли досконало. Візантійські літики в XIII ст. виготовляли не лише в Константинополі, але також й у Венеції (4). Погрудні зображення Богородиці на візантійських каменях звичайно репрезентують її з молитовно розгорнутими руками (5) Але вони зрідка трапляються на дрібненьких стеатитових

2. Кам'яна іконка в бронзовій оправі
з Серенська, друга чверть XIII ст.

рельєфних іконках XII ст., (6). Оздоблені рослинними галузками німби типові для візантійських творів кам'яної пластики XII ст.

Вправний малюнок й вишукані пропорції, добре модельований рельєф вказують на причетність до виконання цієї камеї видатного майстра. Монограми з їх епіграфічними знаками свідчать на користь датування не пізніше початку XIII ст. Первісне призначення могло бути іншим. Щойно, у червні 2000 р., було у середньовічному Серенську знайдено залишки ювелірної майстерні з ливарною формою, інкрустованим емаллю бронзовим хрестом-енколпіоном і круглою кам'яною іконкою (діаметром 2,1 см) у бронзовій оправі, прикрашеній рельєфним хвилястим рослинним стеблом (діаметром 3,3 см). Зображення виконано в низькому рельєфі не дуже професійно, з великими літерами на тлі, котрі одначе не утворюють певного імені. За умовами знаходження слід датувати другою чвертю XIII ст. Отже, твори подібні до описаної камеї знаходили відгомін також у ремісничому середовищі. Слід тут нагадати, що саме у Серенську свого часу знайдено ливарні форми київського ювеліра Максима (7).

Камею із зображенням Богородиці вмонтовано в дерев'яне гніздо, разом з яким вставлено в згадану вже золоту оправу, прикрашену сканню і камінням (агат, гранат, кварц), діаметром 6,6 см. Касти за своїм типом, так само як і скань дуже подібні до тих, що відомі за золотою оправою Євангелія Успенського собо-

ру в Москві, виконаною в 1410-х рр. грецькими майстрами на замовлення митрополита Фотія (8). Подальша доля твору цілком невідома. Він міг зникнути, найвірогідніше, вже на початку XVII ст, або ж в 1812 р, й потрапити до приватного власника, у якого вже придбав Б.І.Ханенко. Такого ж колекційного походження були інші візантійські камеї, що опинилися у Києві тоді ж і потім безслідно зникли (9) Серед коштовностей патріаршої сакристії в середині XIX ст. цієї золотої іконки з камеею не знаходимо (10).

Все досі тут сказане дозволяє виказати припущення, що на початку XV ст. ця візантійська камеля мала належати київському митрополитові Фотію (1408-1431), котрий мав резиденцію у Москві. В такому разі йдеться про один з нечисленних прикладів, коли твори візантійської гліптики потрапляли до Східної Європи до 1453 р. Решта, як про те свідчать ювелірні оправы, опинилися тут вже за поствізантійського часу (11).

Література

1. Древнее золото. из собрания Музея исторических драгоценностей УССР. Сост. Бондарь И.В. –К., 1975.
2. Собрание Б.И. и В.Н. Ханенко. Древности Приднепровья. -К., 1902. Вып. V. –С. 48, 61.; Табл. XXVII, №(1304).
3. Sjai ukrajinski riznica, - Zagreb, 1989.-S. 177, 145(11), Cat.181,
4. Wentzel I. Das Medallion mit dem HI, Theodor und die venezianischen Glasspasten im byzantinischen Stil // Festschrift für Erix Maer.- Hamburg, -1959. -S. 50-67;
Залесская В.Н. Литики XIII в. в собрании Государственного Эрмитажа (Древнерусское искусство. Русь. Византия. Балканы. XIII век.) –СПб., 1997. – С. 150-156.
5. Пуцко В.Г. Византийская камеля из Ростовского Белогостицкого монастыря //История и культура Ростовской земли. -Ростов, 1998. – С. 89-05.
6. Kalavresou-Maxeiner I. Byzantine Icons in Steatite. -Wien, 1985.-PL. 78(A-6), 88(A-40).
7. Мединцева А.А. О литейных формочках с надписями Максима // Древняя Русь и славяне. -М. 1978. -С. 378-382.

8. Постникова-Лосева М.М., Протасьева Т.Н. Лицевое Евангелие Успенского собора как памятник древнерусского искусства первой трети II в. // Древнерусское искусство XV – начала XVI века. –М., 1963 – С. 133-172;

Velmans T. La couverture de l'Évangile dit de Morozov et l'évolution de reliure byzantine // Cahiers archéologiques – Paris, 1979

Рындина А.В. Оклад Евангелия Успенского собора Московского Кремля. (К вопросу о ювелирной мастерской митрополита Фотия) // Древнерусское искусство. Рукописная книга Сб. 3. –М. 1983. –С. 143-167.

9. Собрание Б.И. и В.Н. Ханенко. Древности Приднепровья. –Вып.V.– С.60. Табл. XXVII; 1301; К., 1907. Вып. VI. С. 44. Табл. XXXVIII.

10. Évêque Sabas, Sacristie Patriarcale dite Synodale de Moscou. 2-me –М, 1865

11. Пуцко В. Византийские камеи в Новгороде // Чело. Новгород, – 1998- 2(13)-С.29-33